

1903-'08 De Notweg

De Spaarndammerdijk

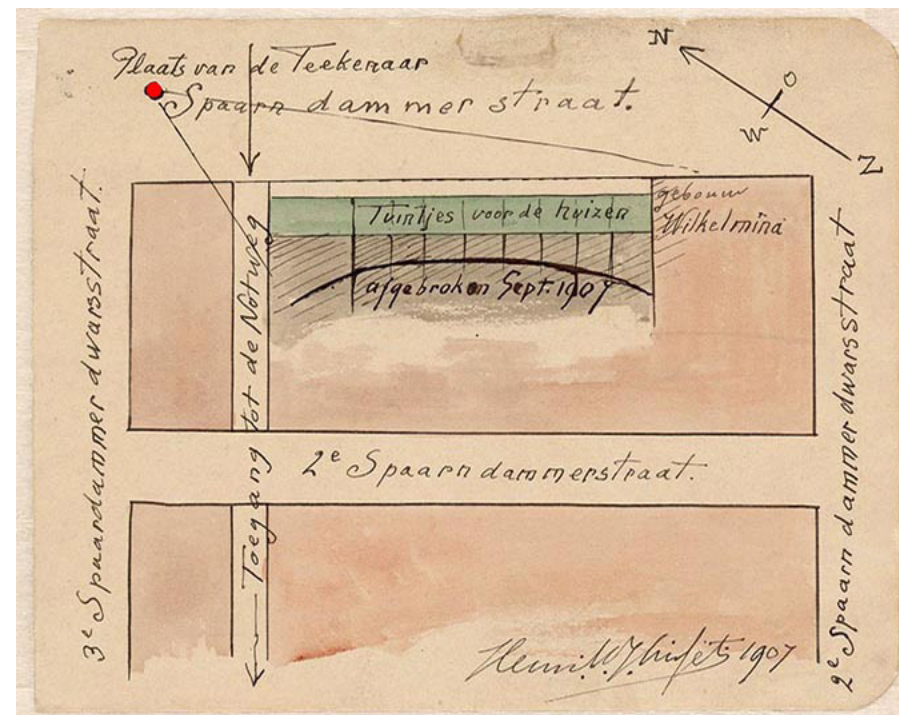
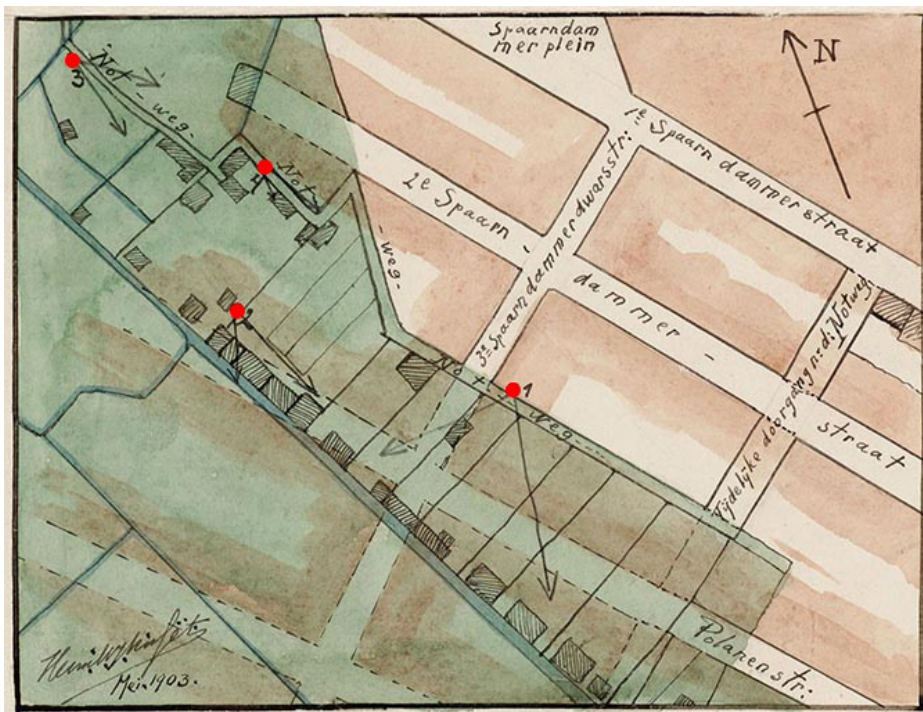
Even ten noorden van het Westerpark ligt de oude Spaarndammerdijk. Dat wil zeggen, een restant van de lange dijk die ooit als waterkering Amsterdam met Haarlem verbond – via het nog bestaande dorpje Sloterdijk en met een sluis naar het IJ. Ooit was deze dijk een belangrijke verbindingsweg tussen Amsterdam en Haarlem. Aan de zuidkant van de dijk, op de plek waar nu de Spaarndammerbuurt ligt, waren alleen wat kleine boerderijtjes en bedrijfjes te vinden. Rembrandt maakte in zijn tijd een aantal tekeningen van deze dijk en de boerenwoningen daarnaast. Deze dijk was aangelegd als antwoord op een serie van enorme stormvloed en waardoor menig braak (een gat dat ontstaat bij een dijkbreuk) ontstond. Daarom werd rond 1220 besloten ter bescherming een zeewering aan te leggen: de Spaarndammerdijk. De grond hier was alleen geschikt als agrarisch gebied en er stond hoogstens een verwaald boerderijtje of een molen. Dichtbij de stad lagen moestuinen, zoals aan de binnenzijde van de dijk en aan de Notweg. Die

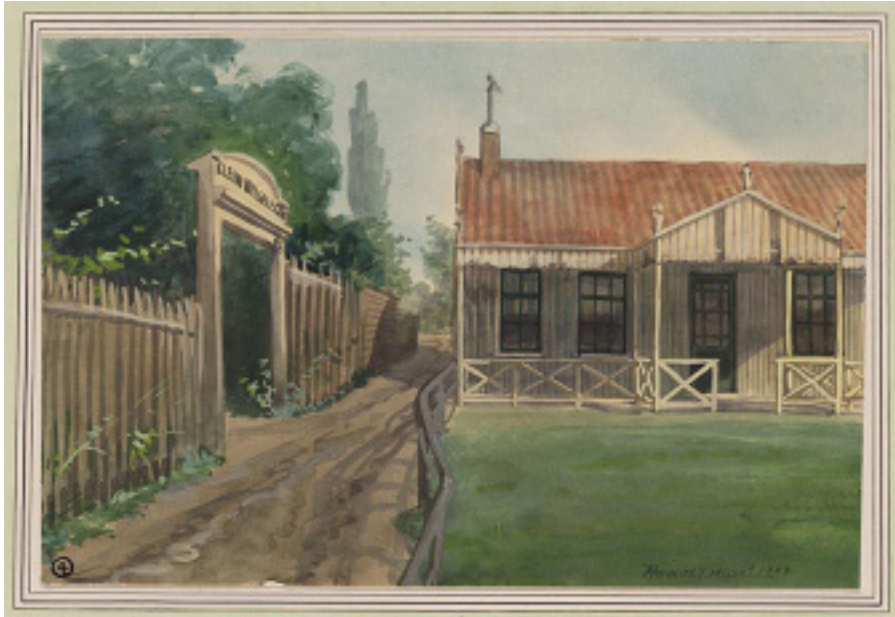

laatste liep met veel kronkels ongeveer parallel aan de Spaarndammerdijk, tussen waar je nu de Houtrijkstraat en de Polanenstraat vindt. Een dwarspad verbond de Notweg met de oorspronkelijke bebouwing aan de dijk tussen de huidige Assendelft- en Knollendamstraat. Door de aanleg van de Haarlemmertrekvaart en later de spoorlijn verloor de Spaarndammerdijk zijn functie als doorgaande verkeersweg en ook als waterkering boette de dijk aan betekenis in.

Begin 20ste eeuw, om precies te zijn tussen 1899 en 1907, trok Misset er weer op uit om wat ging verdwijnen te vereeuwigen. Hij maakte in de loop van die jaren een hele serie tekeningen van de Notweg en de bebouwing van de Spaarndammerdijk. De Notweg lag in het gebied

- ▲ 1877 - Het eerste teken dat Amsterdam deze Spaarndammerdijk heeft geannexeerd; de Westerbegraafplaats is buiten de stad gebracht (SAA)
- ◀ 1907 - Aan de vooravond van de afbraak maakte deze oude bebouwing langs de Spaarndammerdijk plaats voor de nieuw gerooide Spaarndammerstraat (SAA)
- ◀◀ 1906 - De Notweg, gezien vanaf de Spaarndammerdijk (SAA)

dat we nu kennen als de Spaarndammerbuurt en omdat hier een nieuwe wijk gepland was, gingen de weg en de bebouwing daarlangs verdwijnen. Tot 1877 maakte het gebied deel uit van de gemeente Sloten. In dat jaar werd het meest noordoostelijke deel van Sloten door Amsterdam geannexeerd, maar pas aan het eind van de 19e eeuw werd begonnen met de bouw van de Spaarndammerbuurt. De bedoeling was om hier arbeiderswoningen te bouwen die vooral bestemd waren voor havenarbeiders, die hun werk in de nabije havens vonden.

In de tweede helft van de 19de eeuw maakte Amsterdam een nieuwe bloeiperiode mee. Dat maakte dat veel mensen, op zoek naar werk, naar de stad trokken. Om al die mensen te huisvesten waren natuurlijk woningen nodig. Het Plan-Kalff uit 1876 voorzag in de aanleg van nieuwe stadswijken buiten de Singelgracht, maar daarin was alleen sprake van het bouwrijp maken van het gebied. De rest werd overgela-

- ▲ 1903 - Het toegangshek naar Klein Welgelegen aan de Notweg (SAA)
- ◀ 1903 - Plattegrondjes van Misset m.b.t. de tekeningen die hij maakte
- ◀ 1917 - Notweg in landelijke sfeer; de huizen staan in de Polanenstraat

ten aan particuliere ondernemers. Die zagen hun kans schoon om, net als bijvoorbeeld in de Pijp, zoveel mogelijk woningen te bouwen tegen zo laag mogelijke kosten, de zogenaamde revolutiebouw. Dat leverde inderdaad een heleboel nieuwe woningen op, maar die waren de term woonruimte nauwelijks waardig.

Het ging vaak om de zogenaamde halve-woningen met twee woningen per etage. Een aan de voorkant en een aan de achterkant. Een gezin met kinderen had slechts de beschikking over één kamer. Daar zat een klein keukentje bij en een alkoof waarin de ouders en hun talrijke kroost met z'n allen sliepen. Een douche was er niet, wel een toilet.

Wat is een notweg?

Een notweg, nootweg, noodweg, netweg of nutweg is in Nederland een doorgaans doodlopende eigen weg (particuliere weg) waarop eigenaren of gebruikers van aanliggende percelen het recht van overpad hebben wanneer deze alleen vanaf deze weg bereikbaar zijn. Een notweg heeft doorgaans een agrarische functie; gebruikers hadden het recht om bijvoorbeeld vee over de weg te drijven of de oogst langs deze weg binnen te halen.

Het woord 'not' en 'note' komen uit het Middelnederlands en betekenen 'vee' of 'veldvruchten'. Het woord is verwant aan woorden als 'nut(tigen)' en 'genieten'. In combinatie met weg (wech) ontstond de notweg. Not werd later soms verbasterd tot 'noot' of 'nood', waarbij 'nood' soms onterecht de betekenis van 'nood'(-zaak) is toegedacht. In de 17e eeuw is de term langzamerhand in onbruik geraakt. Er zijn echter nog veel wegnamen die aan de notweg herinneren. De term noodweg is later opgenomen in het Burgerlijk Wetboek als zijnde het recht van ieder perceel op de aansluiting naar de openbare weg of openbaar vaarwater. Een dergelijke weg kan worden gevorderd bij de rechter indien deze niet aanwezig is.

uit Wikipedia

In 1857 nam de gemeenteraad het besluit het Amsterdamse deel van de Overbraker Binnen- en Buitenpolder te verkavelen voor toekomstige bebouwing. Ook de Spaarndammerbuurt ontstond als een arbeiderswijk op basis van het Plan-Kalff.

De buurt was bedoeld voor arbeiders uit het aangrenzende havengebied of die werkzaam waren bij de HIJSM (Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij). Onder de eerste bewoners van de Spaarndammerbuurt waren veel arbeiders die hadden meegewerkt aan de aanleg van het Noordzeekanaal (1865-1876). Ze kwamen vooral uit de provincie en hadden bij de aanleg van het kanaal in erbarmelijke hutjes of zelfs overdekte hollen moeten slapen. Wat ze in de Spaarndammerbuurt aantroffen, wanneer ze besloten in Amsterdam achter te blijven, was nauwelijks beter. Er woonden vooral fabrieks- en haven-

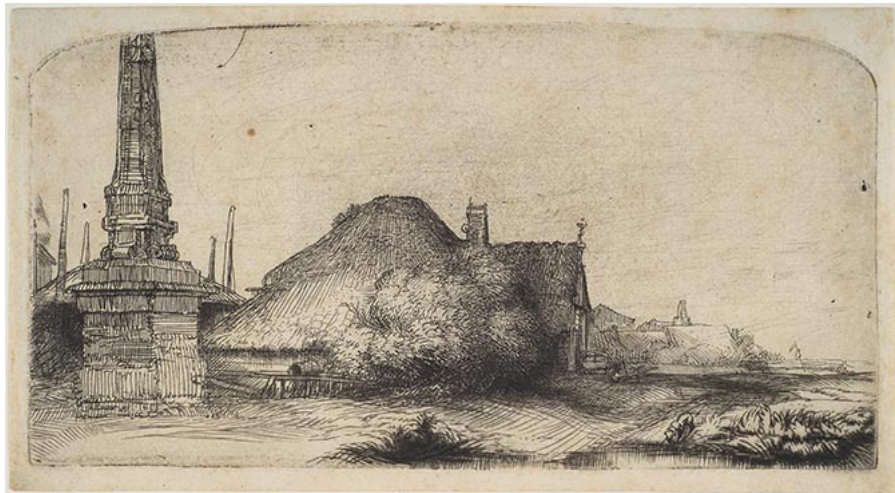
arbeiders. Die laatsten vormden een sociaal zeer kwetsbare groep: het beschikbare werk was afhankelijk van de hoeveelheid schepen die er in de haven lag. Zo werd de Spaarndammerbuurt een van de armste wijken van de stad.

De bouw strekte zich uit over een flinke periode, van eind 19de eeuw tot in de jaren dertig van de 20ste eeuw. Dat leverde aanvankelijk revolutiebouw op, maar na 1900 woningen van steeds betere kwaliteit met uitschieters in de jaren twintig met de beroemde creaties van Michel de Klerk aan o.a. het Spaarndammerplantsoen en de blokken 'gemeentewoningen' naar ontwerp van architect De Bazel aan het noordelijkste deel van de Spaarndammerdijk en het Zaandammerplein. Michel de Klerk ontwierp met veel zorg de beroemde arbeiderswoningen in de stijl van de Amsterdamse School. Ze werden 'paleisjes voor de arbeiders' genoemd. Niet eerder was er zoveel zorg besteed aan de vormgeving van arbeiderswoningen.

- ▲ 1917 - Oude bebouwing achter de nieuwe huizen aan de Spaarndammerstraat, gefotografeerd door Jacobus van Eck (SAA)
- ◀ 1907 - De Notweg onder aan de Spaarndammerdijk (SAA)

- ▲ Deze tekening maakte Rembrandt van boerenhoeven aan de Spaarndammerdijk (Wikimedia)
- ▼ Onder een ets van een boerenhoeve en een banpaal aan de Spaarndammerdijk (The Met)
- 1907 - Ingang Nieuwe Westerbegraafplaats aan de Spaarndammerdijk

Westerbegraafplaats

De zuidelijkste punt van het gebied waar de Spaarndammerbuurt zou komen, werd oorspronkelijk in beslag genomen door een begraafplaats die als vervanging bedoeld was voor de Noorderbegraafplaats op het bolwerk Haarlem. Het besluit tot inrichting was in 1843 genomen toen de Spaarndammerstraat nog een dijk was en dit deel een kaal stuk grond, maar toch duurde het nog tot 1860 voordat hier voor het eerst begraven werd. De ingang kwam aan de dijk, tegenover het punt waar in 1891 de blikvanger van de buurt, Pierre Cuypers' Maria Magdalena-kerk, gereed zou komen. Zoals we echter vaker zien, werden de plannen ingehaald door de tijd en al in 1894 besloot de gemeenteraad dat dit kerkhof hier niet kon blijven en vervangen zou worden door een nog nieuwere Westerbegraafplaats buiten de Spaarndammerdijk, die ten zuiden van de latere Petroleumhaven kwam te liggen. In 1878 werd de dijk afgevlakt, strakgetrokken, geplaveid en omgedoopt tot Spaarndammerstraat.

Spaarndammerbuurt

De belangrijkste secundaire weg naast de dijk was de landelijke Notweg, die vlak voor zijn verdwijnen diverse malen is vereeuwigd. Ook de Spaarndammerdijk was in de loop der tijd bebouwd geraakt en die bebouwing stond vlak bij de stad en bij Sloterdijk in clusters bijeen. In 1880 werd voor de geplande buurt een voorlopig stratenplan ontworpen met heel andere straatnamen dan er daadwerkelijk zijn gekomen. De 2de Spaarndammerstraat werd uiteindelijk Houtrijkstraat, de dwarsstraten 1ste, 2de en 3de Spaarndammerdwarsstraat respectievelijk Zaandijk-, Assendelft- en Knollendamstraat. De Houtrijkkade, die aan een nooit uitgevoerd kanaaltje zou komen werd de Wormerveerstraat. In 1913 kwam er een volgend deelplan voor het gebied van de Notweg. De hele Notweg was in bezit van één eigenaar die zijn hele bezit in 1875 liet veilen, hetgeen de stad in 1913 opzadelde met

- ▲ 1880 - Spaarndammerstraat, hoek Assendelftstraat eerste plan (SAA)
- ▶ 1927 - Gemeentewoningen van De Bazel in het 2e bouwplan op de plek waar ooit de Notweg lag (SAA)

een hoop onderhandelingen met verschillende eigenaren. In 1914 ging de gemeente tot onteigening over en in 1915 werd de grond ter beschikking gesteld aan drie woningbouwverenigingen die gezamenlijk het terrein binnen Spaarndammerdijk, Zaan- en Oostzaanstraat volbouwden met als revolutionaire nieuwigheid een groen binnenhof, het Zaanhof. Eén der verenigingen was de woningdienst van de HIJSM die de woningen aan de Zaanstraat tegen de eigen spoorlijn voor zijn rekening nam. De rustgevende binnenhof was geïnspireerd door de tuindorpgedachte, een Engelse stroming die in Nederland vele aanhangers kreeg. Grenzend aan dit complex bleef een driehoekig perceel over waarvoor Amsterdamse School-architect Michel de Klerk in 1917 opdracht kreeg om voor woningbouwvereniging Eigen Haard een blok woningen te bouwen. Aan de Oostzaanstraat stond al een schoolgebouw, dat De Klerk maar in zijn woningen moest integreren. Dit complex is beroemd geworden als 'Het Schip' en geldt als een van

- ▲ 1914 - Presentatietekening derde blok van Michel de Klerk (SAA)
- 1914 - Eerste blok woningen door Michel de Klerk (SAA)
- ▼ 1917 - 3e blok woningen door Michel de Klerk met postkantoor (SAA)

de hoogtepunten van de Amsterdamse School.

In het voormalige postkantoor dat in 1999 werd gesloten, werd 'Museum Het Schip' gevestigd. Het museum bestaat uit het voormalige postkantoor, een museumwoning die een indruk geeft van hoe de arbeiders hier in de jaren 1920 woonden, en een museumruimte met informatie over de geschiedenis van het gebouw en de Amsterdamse School. In 2005 werd een lunchroom geopend in een voormalige winkel, die inmiddels verhuisd is naar het museumgebouw. Sinds juli

2016 is het schoolgebouw, dat onderdeel is van het bouwblok, na verbouwing toegevoegd en in gebruik genomen als museumgebouw, met daarin de tentoonstelling 'Amsterdamse School, Verbeelde Idealen', met ruimte voor wisselende tentoonstellingen, de lunchroom en een museumwinkel. Op het vroegere schoolplein in het bouwblok is een collectie straatmeubilair in de stijl van de Amsterdamse School te bezichtigen.

Ria Scharn

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

